Л/1/237

ГОДИШНИК

НА

СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ
ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

ANNUAIRE

DE

L'UNIVERSITÉ DE SOFIA
FACULTÉ D'HISTOIRE

София — 1977

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ
Том LXVII ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ 1973/1974
ANNUAIRE DE L'UNIVERSITÉ DE SOFIA
Tome LXVII FACULTÉ D'HISTOIRE 1973/1974

АЛЕКСАНДЪР ФОЛ

ПРОУЧВАНИЯ ВЪРХУ ГРЪЦКИТЕ ИЗВОРИ ЗА ДРЕВНА ТРАКИЯ II. ТРАКИЙСКИЯТ ЛОГОС НА ХЕРОДОТ

ALEXANDRE FOL

ÉTUDES DES SURCES ÉCRITES SUR LA THRACE ANTIQUE II. LE LOGOS THRACE DE HÉRODOTE

СОФИЯ — 1976

Редактор

проф. д-р *Христо М. Данов*

I. ПРЕДВАРИТЕЛНИ БЕЛЕЖКИ: ХАРАКТЕР, ДАТИРОВКА И СТОЙНОСТ

През 1936 г. Хр. Данов публикува своята извороведска студия за Херодот, която предаде на български език най-съществените наблюдения и изводи на Ф. Якоби от 1908 г. и на авторите до 1935 г. върху и за съдържанието, значението, постройката на разказа за Тракия и за съседните ѝ земи; тогава за пръв път бяха обстойно анализирани основните сведения на Херодот за географията и етногеографията на страната.[1] Хр. Данов уточни и допълни някои свои възгледи по-късно и остана с незначителни изключения единственият изследовател, който често се връща към стойността на Херодотовите сведения за югоизточносвропейските територии и за техните обитатели.[2]

Литературата върху Херодот е огромна. В нея са, ако не изчерпани, то поне изрично поставени и подробно разгледани всички големи общи и частни проблеми: биографията на автора и неговите пътешествия,[3] темата и композицията на съчинението,[4] стилът,[5] достоверността на разказа,[6] политическите позиции на писателя,[7] военните му познания[8] и, разбира се, забележителната

[1] Хр. Данов. Херодот като извор за историята на Тракия, Македония, Пеония и Западното Черноморие. — ГСУ ИФФ, 32, кн. 8, 1935/1936, с. 1—106. Срв. F. Jacoby. Herodotos. — RE Suppl. Bd. II, 1908, Sp. 205—520=idem, Griechische Historiker, Stuttgart, 1956, S. 7—164.

[2] Хр. Данов. Към историческия облик на древна Тракия. Изследвания върху изворознанието на нашите земи, I: от Омир до Страбон. — ГСУ ИФФ, 40, 1943/1944, с. 18—22; същият. Древна Тракия. С., 1969, с. 52—55; idem, Altthrakien. Berlin, 1975, S. 29—30, 110—120. Изданията на Херодот у Herodot. Eine Auswahl aus der neueren Forschung, Hgg. von W. Marg. München, 1962. Срв. K. von Fritz. Die Griechische Geschichtsschreibung, Bd. I, S. 104—475, Bd. II, S. 79—220. München, 1967; A. D. Momigliano. The place of Herodotus in: Studies in Historiography, London, 1969, p. 127 f.; S. Benardete. Herodotean Inquiries, Hague, 1969; H. Bengtson. Einführung in die alte Geschichte. München, 1975⁷, S. 57 ff., 87 ff., 101 ff. A. Piatkowski — F. Vantstef. Herodot — Istorii, I—II, Bucuresti, 1961/1964, с може би най-добрият и почти единствен чуждестранен пример на задълбочено отношение към съвкупността на Херодотовите сведения за Балканския полуостров, показано в уводите и в коментара на превода.

[3] Вж. бел. 2. До бел. 10-а книжнината е подбрана примерно. Срв. тук С. Я. Лурье. Геродот. М.—Л., 1947; J. Myres. Herodotus. — Father of History. Oxford, 1953; C. Hignett. Xerxes' Invasion of Greece, Oxford, 1963.

[4] Ph. Legrand. Hérodote. Paris, 1932; M. Pohlenz. Herodot—der erste Geschichtsschreiber des Abendlandes. Berlin, Leipzig, 1937.

[5] А. И. Доватур. Повествувателный и научный стиль Геродота. Л., 1957.

[6] A. Hauvette. Hérodote — historien des guerres médiques. Paris, 1894; W. Spiegelberg. Die Glaubwürdigkeit von Herodots Bericht über Aegypten. Berlin, 1924; F. Oertel. Herodots ägyptischer Logos und die Glaubwürdigkeit Herodots. Bonn, 1970.

[7] K. Wüst. Politisches Denken bei Herodot. Würzburg, 1935.

[8] W. K. Pritchett. Marathon. University's of Galifornia publications in classical archaeology, IV, Berkley — Los Angeles, 1960; A. Gomme. Herodotus and Marathon. More Essays in Greek History and Literature. Oxford, 1962.

съдба на „Истории"-те,[9] сполетени от всички превратности, дори — в годините на безогледните немски историографски спекулации — и от приписаното им невероятно качество да бъдат манифест на „цивилизования Запад" срещу „варварския Изток".[10]

Измежду големите въпроси, повдигнати в историографията върху Херодот, два притежават стойност за изследването. Това налага те да се разискват в предварителните бележки.

Макар и въведеният от Тукидид термин „логографи", който още той употреби с отрицателен нюанс, сега да се смята за несполучлив, за да характеризира цялата йонийска историописна школа,[11] единодушно се приема, че описанието на света извън Елада представлява съвкупност от логоси; повествованието се гради постепенно и успоредно с натрупването на материала, без да е подчинено на обмислен авторов план.[12] Разказът се разгръщал спонтанно от личното наблюдение (ὄψις) и от чутите сведения (ἀκοή) до анкетирането и съжденията (ἱστορίη καὶ γνώμη) така, както най-добре го е казал самият Херодот.[13] Кръгът на проучването е затворен. Той определя относителната стройност и единството на другите логоси, на персийския, на египетския, на най-близкия — скитския, който при това се потвърждава от археологическите данни;[14] тракийският обаче е извън него. Типичен тракийски логос следователно няма, няма същинска анкета на автора за Тракия, защото новелата за страната е съставена само от ὄψις и от ἀκοή, което в същност е подсказано от Херодот.[15]

Още Ф. Якоби, който пръв събра пръснатите в съчинението текстове за Тракия, обособи една периегеза в петата книга (V 3—10). В нея той видя само на две места истинско γνώμη: първото е съждението, че траките биха били непобедими и по-силни от всички народи, ако се намирали под единна власт; второто е учудването на писателя, че сигините на север от Дунав били съгласно собственото им твърдение преселници от Мидия.[16] Тези две умозаключения — едното от частен характер, а другото опровергано от Тукидид при сравнението на силата и числеността на одриската войска със скитската[17] — идват да докажат по негативен път, че Херодот не е имал наум да оформя тракийски логос. Той добросъвестно е съобщавал получената информация — често с анекдотично естество, за Тракия и за траките. Сведенията не са обобщени. Те са подхвърлени мимоходом по повод на честите му къси посещения на някои места от Егейското крайбрежие на страната и при престоя му в Тирас и в Олбия, където Якоби иска да го види не по време на едно, а дори на няколко

[9] В. Г. Борухович. Научное и литературное значение труда Геродота. — В: Геродот. Л., 1972, с. 457—499.

[10] Fr. Hellmann. Herodot. Das neue Bild der Antike. Berlin, 1942.

[11] Thuc. I 21,1 (Böhme — Widmann). Вж. еволюцията на историографските гледища от L. Creuzer. Die historische Kunst der Griechen in ihrer Entstehung und Fortbildung. Leipzig, 1845 до E. Hoffmann. Qua ratione ἔπος, μῦθος, αἶνος, λόγος et vocabula ab eisdem stirpibus derivata in antiquo graecorum sermone adhibita sunt. Göttingen, 1922.

[12] Идеята, която се поддържа и до днес, с на A. Bauer. Die Entstehung des herodotischen Geschichtswerks. Wien, 1878.

[13] Hdt. II 99,1 (Feix).

[14] Срв. Б. Н. Граков. Скифы. М., 1971 и Скифские древности. Киев, 1973.

[15] По повод златните рудници в Скаптехиле, които Херодот е видял и за откриването на които е чул, у Hdt. VI 46,3.

[16] Jacoby, RE 438=Historiker, 123.

[17] Thuc. II 97,5—6.

пътувания.[16] Затова още Бауер просто сметна, че тракийската периегеза в V 3—10 е част от скитския логос,[19] което при една свръхсхематична интерпретация на архитектониката на произведението може да се приеме с добавката, че Херодотовата Тракия е преди всичко онази по маршрутите на персите срещу скитите в източните и по маршрутите им срещу гърците в южните предели на страната.

Тракийски логос в собствения смисъл на днес използваното понятие няма в съчинението на Херодот, пък и не може да има, щом като траките не са пръв противник на Дарий и на Ксеркс. Употребявам термина с пълното съзнание за неговата условност. Но и заради друго. Той е необходим, за да дефинира съвкупността на сведенията за Тракия от всички книги на „Истории"-те и за да покаже, че те, макар и по обратен извороведски метод свързани в едно, образуват общ текст. Той не е подложен на задължителната анкета и не е обобщен от умозаключенията на автора, поради което с тази си особеност силно се доближава до йонийската историко-географска литература преди Херодот. С други думи, сведенията на Херодот за Тракия са необременени по конструктивни и по политически причини от разсъжденията на писателя, от което следва, че те са запис на местната устна традиция. Констатацията повишава стойността на всички Херодотови свидетелства до степента на неподправен тракийски апокрифен извор независимо от сигурния факт, че колонистите по Егейско море и по Понта са го предали на пътешественика със свое тълкуване, което впрочем лесно се отстранява при анализа.

Заключението е очевидно преподчертано, за да доразвие вече изказаната мисъл, че забелязаните в българската книжнина крайно противоположни оценки на достоверността на Херодотовите данни за Тракия се дължат на несъзнателно отнесени към древността съвременни идейно-политически критерии. Съвсем е ясно, че отношението на писателя към неговия страничен обект е лишено от политически подтекст.[20]

Датировката на тракийския логос е вторият голям проблем на предварителните бележки. Колкото и странно да е, в българските изследвания досега не е задаван този въпрос със съзнанието да се извлекат от отговора му нужните изводи.[21] Херодот е привършил пътуванията си към 445/444 г. пр. н. е., когато се озовава в Атина, сприятелява се с Перикъл и със Софокъл и, както се знае, започва да държи сказки с откъси от съчинението си пред атиняните, пък и в други градове. Тогава Херодот се заема да сгложи окончателно събрания материал и продължава да го обработва и след заминаването си с колонистите, основали Турий в 444/443 г. пр. н. е.[22] Дори ако се приеме, че някои анекдотични или морализаторски разкази — един от тях е и историята за скитския цар Октамасад и за одриския Ситалк — биха могли да бъдат вмък-

---

[18] Jacoby, RE 255=Historiker, 32—34.

[19] Bauer. Op. cit., S. 102—105. Срв. Jacoby, RE 342=Historiker, 75. Този въпрос вече се постави от автора (вж. А л. Ф о л. Thraco-scythica: Проблемы письменных источников V века до н. э. — В: Studia Thracica I, С., 1975), който приема, че заключението е валидно поне за сведенията за Североизточна Тракия.

[20] Вж. А л. Ф о л. Политическа история на траките от края на II хилядолетие до края на V в. пр. н. е. С., 1972, с. 87—88 с разбор на становищата и специално на Х р. Д а н о в. Древна Тракия, с. 52—53 и 327.

[21] Вж. у А л. Ф о л. Thraco-scythica, където възцаряването на Ситалк се поставя преди 445 г. пр. н. е., за разлика от А л. Ф о л. Политическа история, с. 138 сл., където Ситалковото царуване започва в ± 440 г. пр. н. е., което е очевидно погрешно.

[22] По Jacoby, RE 243=Historiker, 28.

нати по косвени съобщения и след отсядането на Херодот в Атина,[23] то времето на 445—443 г. пр. н. е. е все пак крайната долна граница за датировката на тракийския логос.

Резултатът ликвидира всички досегашни колебания по хронологията на царуването на одриските владетели. Далеч по-важно е обаче занапред да се мисли, че всички сведения за Тракия и за траките се разполагат по време на записването на местната устна традиция и на аутопсията на Херодот около ± 450 г. пр. н. е. Годината е посочена с нужната предпазливост и не би било излишно да се предложи още едно съображение в подкрепа на приетата долна граница. Якоби е на мнение, че Херодот е бил в Олбия тогава, когато Октамасад и Ситалк току-що били взели властта и не били преодолели вътрешните междуособици.[24] Това е вярно, но в относителната си датировка Якоби поставя престоя в Олбия преди 454 г. пр. н. е., понеже, смята той, към тази година и малко след нея Херодот е трябвало вече лично да опознае Александър I Македонски Филелин, умрял в 453/452 или 440/439 г. пр. н. е. и наследен от Пердика II, т. е. да бъде в Егейската зона.[25] Но тракийската политическа история доказва, че Ситалк не би могъл да седне на трона преди 454 г. пр. н. е.[26] Прецизността на Якоби тук е безпредметна, защото никога няма да се изясни колко са пътуванията на Херодот на север и колко са те по егейския бряг, което ще означава, че ние ще сме длъжни да приемем неколкократно събиране на данни и за едната, и за другата област.

Тракийският логос е записан през последните години от първата половина на V в. пр. н. е. и този извод ще има изключително значение при разработката на извороведския анализ.

2. ПРИНЦИПИ НА АНАЛИЗА: ХРОНОЛОГИЧЕСКА СТРАТИГРАФИЯ И ПРОБЛЕМНА СИТУАЦИЯ

Принципът на хронологическата стратиграфия защитих като задължителен при изучаването на данните за тракийската диаспора, при това в съчетание с географската локализация на сведенията.[27] Опит да се приложи този принцип по райони бе извършен в частност при разграничаването на слоевете от сведения в Омировия епос и в цялата група свидетелства, веществени и литературни, за т. нар. микенска Тракия.[28] Така бе процедирано и при обработката на фрагментите на Хекатей, които, от една страна, бяха локализирани в три области, общо назовани „тракийска", „отвъд старопланинска" и „скитска", и, от друга — бяха разположени в три хронологически слоя: сведения, отразени от автора за последен път, сведения на дохекатеевата традиция, съхранени след автора, и сведения, които се появяват за пръв път у него и се запазват по-късно.[29]

По същия начин ще бъдат систематизирани и сведенията на Херодот в три основни групи, но с откъси, които се преливат, и при по-сложен общ

[23] За тази конкретна възможност вж. у А л. Ф о л. Thraco-scythica.

[24] J a c o b y, RE 256=Historiker, 32.

[25] J a c o b y, RE 255=Historiker, 32.

[26] Ф о л. Политическа история, с. 138—144 с извори и литература.

[27] Теоретическа постановка у А l. F o l. La Diaspora thrace. Généralités, Rivista storica dell'antichità I—1/2, 1971, p. 3—18.

[28] А л. Ф о л. Политическа история, с. 38—68.

[29] А л. Ф о л. Проучвания върху гръцките извори за древна Тракия I. Тракия в периегезата на Хекатей. — ГСУ ИФ, 66 (1973). С., 1975.

подход, произтичащ от обстоятелството, че през първата половина на V в. пр. н. е. вече може да се уточнява относителната датировка на данните с по-голяма увереност. Същевременно за разлика от анализа на Хекатей сега би било уместно да се очертават по-точно географските области, които постепенно влизат в зоната на изследването като племенни територии или територии на племенна група.

Като се държи сметка, че историческият вододел в проучванията върху Тракия и траките сега засега се разполага във втората половина и в края на VI в. пр. н. е., време, правомерно означавано като критична граница в развитието на страната, би могло да се въведат три основни слоя на хронологическата стратиграфия на Херодотовите сведения; първият слой непременно ще съдържа преки и косвени данни. Те са следните:

— сведения за епохата до критичната граница (1.1 преки и 1.2 косвени);

— сведения за епохата на критичната граница (1.3);

— сведения за епохата на гръко-персийските войни или за първата половина на V в. пр. н. е. (1.4).

Стратиграфията ще включи задължително районирането на изследваната земя, и то подведено под динамичния му темпорален знаменател. Затова е излишно да се обрисува географската локализация на данните. Вместо нея и за разлика от анализа на Хекатей би било много по-важно да се обоснове и въведе в методическия разбор принципът на т. нар. проблемна ситуация. Той е необходим и заради извънредното богатство на данни, които предлага Херодот и чиято интерпретация винаги носи изненади.[30] Практически Херодот е за Тракия неизчерпаем, особено при съпоставките с други автори и с други видове свидетелства.

Проблемната ситуация често пъти се създава спонтанно в хода на изследването, понеже без нея то е немислимо, но съзнателното ѝ използуване е вече признак, че се преминава от емпиричната към теоретичната фаза на анализа. Доколкото ми е известно, в последно време този принцип бе демонстриран веднъж по отношение на класификационните системи и номенклатурата в археологията от типа „археологическа култура", „етнокултурна област", „културна зона", „културна провинция", „културно-историческа област" и подобни.[31] Принципът не е въвеждан при разбор на писмени източници.

Проблемната ситуация е противоречието между равнището на знанията и възникналите при проучването нови задачи. Това най общо определение, отнесено към конкретния анализ на изучавания автор, би трябвало да означава, ако се разчлени, следното:

—първата фаза, или емпиричната, задължава да се установи календарният факт (събитието или присъствието, т. е. динамичният или статичният момент) чрез текст-критичния метод, първоначалния коментар и датировката, за да се предложи решение, самото то понякога хипотетично;

— втората фаза, или теоретическата, целта на която е да изследва и да установи историческия факт,[32] поставя сведението във връзка с историко-

[30] Вж. общо за принципа на проблемната ситуация Д. Б. Богоявленская. О структуре проблемной ситуации. Научное творчество. М., 1969, с. 382—386, и А. Поликаров. О методологии решения научных проблем. Диалектика и современное естествознание. М., 1970; срв. А. В. Славин. Наглядный образ в структуре познания. М., 1971.

[31] Ю. Н. Захарук. Проблемные ситуации в археологии. — Советская археология, 4, 1973, с. 3—15.

[32] За календарния и за историческия факт вж. А. Я. Гуревич. Что такое исторический факт. — В: Источниковедение. Теоретические и методические проблемы. М., 1969, с. 59—88.

материалната среда и го определя като явление на определен процес, като го съпоставя с група извори и го типологизира; тази фаза задължително включва критичния анализ на полученото решение като свой краен резултат;

— третата фаза е сърцевината на проблемната ситуация, защото поставя задачата за издирване; на това най-високо изследователско равнище се определят с критически подтекст нововъзникналите проблеми, които на свой ред следва да бъдат въведени в нова сходна система, предпоставяща изясняването им чрез нови взаимовръзки с други календарни факти, преосмислени като исторически и поставени в съотношение посредством произтичащата от тях проблемна ситуация с предишната,

В хода на работата върху Херодот бе анализиран пасажът в VI 40 от 1.3 група, която се отнася за епохата на критичната граница, тъкмо от позициите на принципа на проблемната ситуация. В текста се казва, че скитите се раздразнили от Дариевия поход, обединили се и проникнали чак до Тракийския Херсонес. Милтиад Млади, тамошният владетел, избягъл, но след като нападението отминало, херсонеските траки от племето на долонките го върнали обратно. Тези събития, чиято приблизителна датировка по Херодот е 497/496 г. пр. н. е. и които мнозина използуваха с лека ръка, за да обяснят мнимото пряко влияние на скитския т. нар. зверинен стил върху тракийската торевтика, не могат да бъдат потвърдени нито от други литературни данни, нито от археологическия материал. Единствено в VI 84 Херодот се връща към темата за скитското отмъщение и разказва как скитите-номади изпратили в Спарта при Клеомен I пратеници да сключат съюз; резултатът обаче бил този, че царят се научил от гостите си да пие неразредено вино.

Настояването да се свърже този текст с VI 40 е без основание, защото VI 84 е контаминация, изградена от мълвите за скитското отмъщение, исторически осмислено, както личи от същия разказ за пратеничеството в Спарта, само за прикавказките скити. Те пожелали да нахлуят в Мидия по течението на Фасис (Аракс), докато евентуалната спартанска подкрепа с изходна точка Ефес, предложена от пратениците на Клеомен, е безусловно вдъхновена от известното на Херодот дебаркиране на атино-еретрийския флот именно в Ефес през 498 г. пр. н. е., който отишъл там в помощ на йонийците. Тъй като и биографията на Клеомен, и атинските дипломатически ходове не позволяват друго предполагаемо време за евентуалните скитско-спартански преговори от 508 или 507 г. пр. н. е., когато Атина търсел съюз с персите срещу Клеомен и неговия подставеник в града Исагор, новелата от VI 84 не би могла да има друг освен морализаторски смисъл и VI 40 остава изолирано сведение. То е или реминисценция за по-ранни възможни кимерийски вълни, или отразява общата представа за скитските движения на юг към Мала Азия, или е реален календарен факт, който обаче трябва да се датира не в 497/496 г. пр. н. е., а в годината непосредствено след Дариевия поход (519, 514, 513, 512?).[33]

Ако приемем календарния факт, той би ни насочил — след типологизирането му като обичаен кратковременен набег — към историческия факт на трако-скитските и по-точно на одрисо-скитските отношения през първата половина на V в. пр. н. е. Сега засега те са изследвани не толкова от етнокултурно, колкото от военно-политическо гледище. Тези военно-политически контакти са засегнати от Херодот в IV 78—80 от 1.4, където се посочват династическият брак на Ариапит с Тересовата дъщеря и договорът между Ок-

[33] Разборът у А л. Ф о л. Thraco-scythica.

тамасад и Ситалк, сключен след военни демонстрации и размяна на бегълцитебратя в началните години на царуването на двамата. Тези данни, вече подробно разглеждани и съпоставени с Еврипидовия „Рез", отразил частично марша на Ситалк срещу скитите,[34] локализират трако-скитските отношения в района на Долния Дунав, който е и граничната зона, но новото предположение за скитското военно проникване, оповестено в VI 40, създава и нова проблемна ситуация. Пита се дали Долният Дунав е единствената област на стълкновения и какво съдържа договорът между Октамасад и Ситалк, щом като одрисецът е знаел прецедента на нахлуването до Тракийския Херсонес.

3. ПРЕКИ СВЕДЕНИЯ ЗА ЕПОХАТА ДО КРИТИЧНАТА ГРАНИЦА (ВТОРА ПОЛОВИНА И КРАЯ НА VI В. ПР. Н. Е.) ИЛИ ГРУПА 1.1

Списъкът на откъсите е следният:[35]

— II 103,1 (същото към 1.3);
— VII 20,2 (същото към 1.3);
— VII 75, 1—2 със VII 74, 1—2 (същото към 1.3);
— I 171.6;
— I 28;
— I 36—37;
— III 90 (същото към 1.3);
— IX 32 (същото към 1.4);
— VII 185,2 и VIII 127 (същото към 1.4);
— VI 45 със VII 73 (същото към 1.4);
— VII 185,2 (същото към 1.4);
— I 14,2; I 28; II 2,1—5; III 90; V 49,5 (същото към 1.4) и VII 73;
— IV 13 и IV 32—33;
— II 120, 1—5;
— I 6; I 15 и 16; I 103; IV 11—12; IV 13,2; IV 45,2 и VII 20,2;
— V 122,2 и VII 43, 2 (същото към 1.4);
— II 114,2; II 118,2; V 13,2; V, 122,2; VII 20,2; VII 75,2;
— I 72; III 90; III 127,1 (същото в 1.3); V 49,5; V 52,2 (същото в 1.4);
— VII 26,3 (същото в 1.4); VII 30;
— I 160, 4; III 90,2; VI 28,2 (същото в 1.3); VII 42,1 (същото в 1.4); VIII 106,1.

а. Във II 103,1 се казва, че Σέσωστρις, египетският фараон, преминал от Азия в Европа и победил скитите и траките; в техните земи, продължава Херодот (II 103,2), той вдигнал стълбове. Сесострис, или Сенусерт III, когото Херодот възхвалява във II 102, II 106, II 108—110 и II 137, е владетелят, комуто легендата приписва всички големи подвизи на египетските пълководци и дори най-съществените държавноадминистративни дела. Царувал през първата половина на XIX в. пр. н. е., Сенусерт е водил войни в Нубия и в Палестина, но битка със „скитите" и по точно с кимерийците — което за Херодот е едно и също, тъй като той търси и открива северния неприятел на източните

[34] Вж. А л. Ф о л. Политическа история, с. 139 и 144—145 с лит.
[35] Текстовете са проучвани по изданието на J o s e f F e i x. München, 1963; срв. по Stein — Hude.

владетели до Дариевия поход — се знае чак към 650 г. пр. н. е. Тогава Псаметих I (средата и втората половина на VII в. пр. н. е.) се е сражавал с тях вероятно в Палестина, където той успял да задържи северните си граници пред нашествениците. В сведението се съдържат безспорно отгласи от големите завоевания на Сенусерт (първи слой), от битките със северните „морски народи", които вече могат да бъдат свързани в египетската митография на жреците с европейското население и с траките (втори слой), и от присъствието на кимерийците в Предна Азия (трети слой); издигането на стълбовете е повсеместна практика и не притежава доказателствена стойност. Сведението е неизползуваемо.

6. В VII 20,2 Херодот описва войската на Ксеркс. Според него тя била най-голямата от известните нему войски, по-голяма от армията на Дарий, от онази на скитите, която преследвала кимерийците чак до Мидия, от онази на Атридите при Троя и дори от войската . . . Μυσῶν τε καὶ Τευκρῶν τὸν πρὸ τῶν Τρωικῶν γενόμενον, οἳ διαβάντες εἰς τὴν Εὐρώπην κατὰ Βόσπορον τοὺς δὲ Θρήικας κατεστρέψαντο πάντας καὶ ἐπὶ τὸν Ἰόνιον πόντον κατέβησαν μέχρι τε Πηνειοῦ ποταμοῦ τὸ πρὸς μεσαμβρίης ἤλασαν.

Сведението се допълва от VII 75,2, където след известното описание на траките — бойци в армията на Ксеркс, се съобщава, че витините по-рано се наричали стримони, понеже живеели по Струма. Те самите разказвали — странно е, че в това многократно интерпретирано сведение се изпуска най-важното,— че от старите си местоживелища били изгонени от тевкрите и от мизите: . . . ἐξαναστῆναι δέ φασι ἐξ ἠθέων ὑπὸ Τευκρῶν τε καὶ Μυσῶν. Но това не е всичко. Когато Херодот описва мизите, рекрутирани от Ксеркс от съответния лидийски ном с типичното си въоръжение от шлемове, малки щитове и метателни копия с обгорено острие, той твърди в VII 74,2, че са Λυδῶν ἄποικοι, както и че се наричали олимпиани по името на планината Олимп. VII 74,2 е възпроизведено почти буквално от лексикографа Хезихий (H e s y c h. s. v. Λυδίῳ νόμῳ Μυσοί εἰσιν Λυδῶν ἄποικοιαὶ μαντικώτατοι), а сведението от VII 20,2— от D i o n y s. B y z. Anapl. 23, 3—8. H e l l a n. fr. 74 (Müller = Steph.Byz. s. v.), притежава обаче още по-голяма стойност, защото е независим от Херодот. В посочения фрагмент той съобщава, че македоните. . . μόνοι μετὰ Μυσῶν τότε οἰκοῦντες.[36]

Съвременната наука, в това число и българските издирвания, изглежда, не вярва на данните на Херодот и свързаните с тях свидетелства за преселването на мизите и на тевкрите от Азия в Европа. Обикновено се приема, че първото известие за мизите е в „Илиада" (XIII 5), където те са характеризирани с един рядък древен епитет: . . . Μυσῶν τ'ἀγχεμάχων . . ., т. е. бойци „отблизо". Епитетът според коментара на Посидоний, цитиран у S t r a b. 7, 3, 3 (Meinecke), се е давал само на най-добрите в сражение. След това името на мизите като че ли изчезва от писмените извори, за да се появи със сигурност чак у Ератостен, Аполодор и Посидоний, цитирани пак от Страбон, който

[36] За мизите у Херодот срв. още I 171,6, което е много важно в случая, понеже митографската версия, отразена в него, представя Лид и Миз като синове на Кар; I 28 за времето на Крез, както и I 36—37; III 90, където се посочват фригите, азиатските траки и мизите в състава на първите четири сатрапии на Кир, и IX 32 за фригите, мизите, траките и пеоните при Мардоний. Освен тях: I 160,4; VI 28,2; VII 42,1; VIII 106,1. За тевкрите вж. II 114,2; II 118,2; V 13,2; V 122,2; VII 20,2; VII 75,2, V 122,2 и VII 43,2 са също тъй твърде съществени в подтекста на разсъжденията, защото локализират едно племе от тевкрите, именно гергитите, в района на Абидос. Всички данни са от група I.1.

полемизира с тях дали Омир е споменал малоазийските или европейските мизи. Страбон решава дискусията в полза на европейските мизи, сиреч на онези, които той знае от самото начало на римската епоха, и с това отведнъж определя цялото мислене на всички следващи го изследователи.[37] Именно въз основа на Страбоновото становище е изградена днес теорията за преселението на мизите от северозападните крайща на Балканския полуостров в Мала Азия. Тази теория тепърва ще бъде аргументирано атакувана:[38]

Стратиграфският анализ обаче и сега достатъчно ясно показва, че вместо да се брани недоказуемата идея на късния текст на Страбон, по-разумно е да се върнем към Херодот. Най-ранният слой в разглеждания пасаж на Херодот категорично съобщава за движение на мизи и тевкри от Азия в Европа през Проливите, т. е. по естествения път, до Струма. Но тъй като тевкрите са трояни още у Херодот във II 118, V 13 и V 122, като Тевкр е син на Теламон и брат на Аякс, а земята му е Троада, то вторият слой отразява движенията на групи в същата посока през XIII в. заради Троянската война както преди, така и след нея, когато вече може да се постави митът за Еней. Третият слой на сведението предава движението на витините с изходен район Струмската долина към Мала Азия, което е било предизвикано от силните племенни сътресения в тази област, самата тя примамлив обект за заселване на преселници. Впрочем пътят от Мала и Предна Азия до устията на големите балкански реки Вардар, Струма и Места е класически.

Този анализ създава коренно различна проблемна ситуация от онази, която се смята за решена в тракологията. Въпросът сега е дали не следва да се създаде нова работна хипотеза за етногенетичното състояние на тракийската диаспора през II хил. пр. н. е., за да се схване то в цялата му сложност, и върху една далеч по-обширна територия, отколкото е тази на земята между Дунав и Егея. И защо трябва да си представяме всички племена излизащи от предполагаемия казан на етногенезиса, от един негов епицентър, от който те се разселват само в една единствена посока, тази, която традиционно си избираме, понеже отвежда към по-топли места? Тъкмо обратното е по-вероятно и тогава етногенетичният процес ще се разгърне по силата на тази работна хипотеза върху пространството, което е естествено включено в невралгичната евро-азиатска зона около двете страни на Мраморно море и което ще бъде прорязано от многопосочни движения на племенни групи, обусловени именно от вътрешното социално-икономическо и политическо развитие на населението, а не от тласъци отвън, какъвто е сега в литературата призрачният удар на илирите върху северозападните обитатели на полуострова.

Според мене началото на тази нова работна хипотеза за етногенезиса на югоизточноевропейското население е вече поставено благодарение на Херодот.

в. В I 28 Херодот изброява народностите, които Крез подчинил „от тази страна", т. е. на запад от реката Халис (дн. Казъл Ирмак); само киликийците и ликийците не успял да подчини; посочените племенни групи са лиди, фриги, мизи, мариандини, халиби, пафлагони, кари, йонийци, дорийци, еолийци, памфили, сред тях са и Θρῄικες οἳ Θυνοί τε καὶ Βιθυνοί. Събитията се падат

[37] Пълен преглед на сведенията и на литературата вж. у А л. Ф о л. Тракия и Балканите през ранноелинистическата епоха. С., 1975, гл. I. (Мизи). Срв. тук S t r a ß. 12,3,3; 12,8,4; 12,4,6; Ar r. B i t h. 19; 36 (Roos).

[38] В подготвяната колективна работа „Историческа география на тракийските племена" на сътрудници на Института по тракология.

около 560 г. пр. н. е., след като бащата на Крез Алиат в 575 г. пр. н. е. превзел Смирна и укрепил столицата си в Сарди. Текстът допълва казаното за витините в VII 75,2 и заедно с него образува най-ранната изворова база за тези две знаменити племена.

В митографската литература е запазена една версия, която превръща Тин и Винтин, двамата епоними, в синове на Одрис. Другата версия, предадена от A г г. Bith. 20, отрежда на братята да бъдат осиновени деца на царя-жрец на Салмидес Финей, чийто истински син бил Пафлагон. Ариан цитира Херодот в VII 75,2 за преминаването на траки в Азия, които се нарекли там витини, и добавя, че у тях Арес имал прорицалище. Според Ариан витините някога били завзели земята от Босфора чак до реката Ребант (дн. Рива), а планинската земя отвъд нея до Черно море и до реката Калет се владеела от тините; затова тини и витини били съседи. Това означава, че родствените племена са съседи в Северозападна Мала Азия. Витините са разположени на изток до поречието на Рива, която тече от масива Коджаели над Измитския залив до Черно море, където се влива недалеч от Босфора. Тините обитавали местата на изток от Рива в същия този масив Коджаели и покрай брега на Черно море до реката Калет (Сангария-Сакария или някоя друга?). В същност тините се разполагат, ако се следва Ариан, в земята на Витиния. Другата локализация произтича от мита за Финей и предпоставя съседство на юг от Салмидес, т. е. в самия ъгъл на Югоизточна Европейска Тракия и от азиатската страна на Протоците, понеже Финей действува в целия този район.

Това е първият проблем, поставен от четенето на изворите. Вторият се отнася до преселването, което за всички е факт. Страбон, който заради архаизаторските си увлечения усложнява максимално нещата, пише в 7, 3, 2, че фригите, мигдоните, бебриките, витините, тините, дори мариандините, а и съчиненото от него племе медовитини са траки и са напуснали окончателно Европа, където са останали само мизите. В 12, 3, 3 той обяснява, че витините се наричали по-рано мизи и после се преименували тъй от преселилите се в Азия траки — витини и тини. P l i n. NH IV 11, 40—50 (Mayhoff), който като Страбон представя реминисценциите за етногеографска реалност, локализира тините в областта на Марица (след него и S o l i n. X 1—11 (Mommsen), който съкращава Плиниевото описание на Тракия), в V 32, 145 пише, че мизите, бригите и тините са дошли в Азия от Европа. Единствен A r i a n. fr. 37 (J a c o b y FHG III 593, fr. 37), както бе разказано по-горе, косвено се противопоставя на възгледа за преселването, защитен още от Херодот по толкова категоричен начин.

Преселването и локализацията на двете племена са въпроси, които трябва да се решават заедно и да предпоставят проблемната ситуация. Ако се чете правилно Херодот, ще се види веднага, че той ни е казал всичко най-важно: щом като витините получават името си в Мала Азия, в новите си местоживелища, някой там трябва да им го даде; това могат да бъдат само родствени племена, и то именно тините. Заключението е малко неочаквано, защото всички виждат тините в Югоизточна Тракия, в Странджа, но то би станало по-приемливо, стига да се запитаме как се образува и стабилизира в писмените извори един етноним.

Доколкото ми е известно, най-ранното споменаване на името е като топоним в известния 166 фрагмент на Хекатей, в който се проследява част от пътя на Дарий: . . . μετὰ δὲ Βόρυζα πόλις Περσέων, μετὰ δὲ Θυνίας.[39]

[39] Подробно у А л. Ф о л. Тракия в периегезата на Хекатей.

Понеже Бориза е веднага след Бизантион, Тиниада следва да се търси между Аполония и Перинт или във вътрешността по южните склонове на Странджа, където по-късно ще се появяват тините — съперници на Терес, или по брега, където литературата от II в. пр. н. е. вече ше знае носа Тиниада (дн. Инеада). Xen. Anab. VII 5, 12 (Vollbrecht) с Diod. XIV 37, 1—3 показват, че и двете предположения са верни: операциите на Севт II срещу тините се разгръщат чак до Салмидес с изходна точка стана на династа над Перинт. Понеже Херодот не знае тини в Европа, явно е, че през първата половина на V в. пр. н. е. топонимът, покриващ толкова значителна територия, постепенно се е пренесъл и над местното население, за да стане и етноним, а Ксенофонт логично го е предатирал за времето на Терес, тъй като племето вече му е било известно като тини.

Изглежда, че със същия топоним се е означавала бреговата ивица между Бизантион и Аполония, но и голямата област от двете страни на Мраморно море и на Протоните, което се вижда от мита за царя-жрец на траките Финей. Може уверено да се твърди, че Тиниада е въобще ключовата зона на Югоизточна Тракия и Северозападна Мала Азия и обитателите ѝ естествено са получили името си от нея; след края на VI в. пр. н. е. топонимът — и това е закономерен резултат в усложняващата се етногеографска обстановка на страната — е означавал все по-малки и малки райони, за да стигне до наименование на носа. Херодотовите стримони са получили името си от това население в бъдещата Витиния, което Арриан правилно нарича тини; тракийското присъствие в тази земя е засвидетелствувано за VII в. пр. н. е., тъкмо за времето на кимерийското нашествие, след което, изглежда, положението се е успокоило и етническата картина се е прояснила — стига, разбира се, да повярваме отново и окончателно пак на Арриан в Arr. Bith. 20 . . . ὅτε οἱ Κιμμέριοι τὴν Ἀσίην κατέτρεχον, οὓς ἐκβαλόντες ἐκ Βιθυνίας οἱ Θρᾷκες ᾤκησαν αὖτοι.

И това е една работна хипотеза, която, както и предишната за движението на мизите и на тевкрите, дало тласък на стримоните, отново се съгласува с общата идея за вътрешноплеменното развитие на тракийската диаспора в границите на цялата обитавана територия. Заслужава си да се каже поне мимоходом — темата е достатъчно голяма, за да представлява самостоятелен предмет на изследване, — че вече никой, изглежда, не е в състояние да следи умножаващите се хипотези за тракийското разселване. Една от последните е на Силвио Фери, който, като въвежда термина „триделна тракийска етнография" (?), обявява, че траките се разселват от Балканския полуостров в Италия и в Мала Азия, за да дадат до голяма степен етнокултурния и дори езиков облик на двата полуострова — Апенинския и Малоазийския.[40]

г. Студията е методическа и затова примерният анализ на данни е достатъчен. От това гледище група 1.1 може да се смята за изчерпана, понеже към разгледаните в 3б и 3в откъси спадат посочените в бел. 3б за мизите и тевкрите, които от своя страна се свързват задължително независимо от бъдещото по-частно изследване на тракийската етногеография с пасажите за фригите (I 42,2; I 28; II 2,1—5; III 90; V 49,5; VII 73) и за бригите (VI 45; VII 73; VII 185,2), както и за областта Фригия (I 72; III 90,2; III 127,1; V 49,5; V 52,2; VII 26,3;

[40] S. Ferri. Problemi e documenti archeologici III (XII), — Atti della Accademia Nazionale dei Lincei, Rendiconti della Classe di Scienze morali, storiche e filologiche, ser. VIII, vol. XXVII, fasc. 7—12 (Luglio — Dicembre 1972). Roma, 1973, p. 349—355.

VII 30); към тях задължително ще се отнесат и VII 185, 2 и VIII 127 за ботиеите. Заради проблемите на племената в Мала Азия кръгът от данни ще бъде затворен едва с II 120, 1—5 за троянците в разказа за Елена, с IV 13 и IV 32—34 за хиперборейците и особено с I 6; I 15 и 16; I 103; IV 11—13; IV 45, 2 и VII 20,2 за кимерийците.

Това е и списъкът на преките сведения или група 1.1.

4. КОСВЕНИ СВЕДЕНИЯ ЗА ЕПОХАТА ДО КРИТИЧНАТА ГРАНИЦА ИЛИ ГРУПА 1.2

Списъкът на откъсите е следният:

— V 3,2; V 4,1 (същите и в 1.4);
— VI 34—40 и IX 119 (същите и в 1.3);
— VII 110; VII 59,2; VII 108,3 (същите в 1.4);
— VII 111 и 112 с V 11,2; V 124,2; VII 109,1; VII 114,1 и IX 75 (същите в 1.4);
— IV 93—97; IV 118,5 и V 3,2 (същите в 1.4);
— V 7 с IV 33,5; II 145; II 49; II 144; III 8,3 (същите в 1.4);
— IV 92 (същото в 1.4);
— V 3,2; V 5; VII 124; VII 127,2; VIII 116,1 (същите в 1.4);
— IV 33,4; IV 49,1; V 1; V 2,1; V 13—15, 23 и 98; VII 113,1; VII 124; VII 185,2; VIII 115, 3—4; IX 32,1 (същите в 1.4);
— VII 115 и VIII 116 (същите в 1.4);
— V 98,1; VII 75,2; VII 24; VII 113,1; VII 114,1; VIII 118,1 (същите в 1.4);
— VII 109,1 и 126 (същите в 1.4);
— V 17—22; VI 44,1 и 45,1; VII 127,1 и 128; VII 131; VII 173, 2—4; VII 185,2; VIII 34, 127 и 133—144; IX 31,4 (същите в 1.4);
— IV 195,3; VII 112; VII 131 и 177 (същите в 1.4).

а. Херодот разказва в VII 110, че през 480 г. пр. н. е., когато Ксеркс предприел похода си към Гърция, минал по егейския бряг през земите на тамошните племена. Тези от тях, които обитавали крайбрежието, били заставени да го следват на кораби; всички останали, живеещи във вътрешността, трябвало да се присъединят към сухопътната му войска и те го сторили с изключение на сатрите. Тези племена по реда у Херодот са Παῖτοι, Κίκονες, Βίστονες, Σαπαῖοι, Δερσαῖοι, Ἠδωνοί, Σάτραι.

Киконите се споменават най-напред от Омир (Il. II 844—850; XVII 70—74; Od. IX 39—66 (Ameis-Hentze). Много по-късно етнонимът се появява — след Херодот — у Strab. 7, fr. 44; 7, fr. 18, където в първия текст Исмар, Марония и Ксантия са означени като градове на киконска земя, а във втория Орфей е обявен за кикон; това е възпроизведено от Diod. V 77, 3—4, според който мистериите в Тракия са създадени от киконите, от чието племе е и Орфей. В цитираното вече описание на Тракия от Плиний в неговата четвърта книга Енос е разположен в киконска област, а Pomp. Mela II, 2, 16—33 локализира киконите на запад от Марица. Страбон и Диодор не могат да се вземат под внимание, защото отразяват късните митографски версии за произхода на мистериите и на самия Орфей, според които едно от възможните месторождения е в централната част на тракийското егейско крайбрежие, именно в киконската земя. Географите, пак начело със Страбон, също нямат стойност

при анализа, защото предават архаизираните представи на своята книжнина, вдъхновени от преклонението пред Омир, и то в остра полемика с александрийците. Следователно промените по Егея са настъпили между сведенията на Омир и данните на Херодот.

Многократно проучваната II песен на „Илиада", съдържаща най-ранния слой на епоса, локализира три големи групи по егейския бряг от изток към запад — траки при Хелеспонта, киконите в централната зона между Марица и Места и пеони.[41] У Херодот обаче споменаването на киконите е чиста реминисценция от тази епоха, защото той сам опровергава себе си в VII 59,3, където съобщава, че до Дориск, което било бряг, равнина и царска крепост от Дариево време, се простирало крайбрежие с градовете Сале и Зоне, свършващо при нос Серион (дн. Макри) и принадлежало в старо време на киконите; опровержението се подсилва от VII 108, 2—3, където Херодот описва как реката Лис не стигнала за войската на Ксеркс и пресъхнала — тази река течала между последния град на самотракийската переа Месемврия и първата тасоска колония Стриме в местност, която в старо време се наричала Γαλλαϊκή, а сега — Βριαντική χώρη. Тя именно принадлежала на киконите.[42] Така че от Омировите данни до Херодотовите киконската област два пъти е сменила наименованието си. Обяснението може да бъде само в измененията в етногеографията на страната и представя изрично доказателство за племенните размествания в Тракия към и след края на II хил. пр. н. е.

Споменаването на дерсаите е със същата стойност, защото името се среща само още веднъж у Тукидид (II 101, 3), който разказва, че когато Ситалк тръгнал на поход, гърците чак до Термопилите се изплашили, изплашили се и автономните траки, живеещи на север от Струма: ... Παναῖοι καὶ Ὀδόμαντοι καὶ Δρῶοι καὶ Δερσαῖοι ... Етнонимът Дерсаи, както и хапаксът Дрои, езиковедски се свързва с корена Δαρσ- (Δερσ-, Δρασ-, Δρεσ-, от dhers със значение „смел, храбър", който през гръцката форма Θρῄϊκες → Θράϊκες → Θρᾷκες с нагаждане към народната гръцка етимология започва да придобива смисъла на „див, остър, груб")[43] и се появява в името на дероните, известно ни от монетите, а така също — през по-късно време — в имената на стратегиите Дресапаике и Дросике, където остава като реликт. Според цитираната статия на К. Влахов този корен е дал грецизираната форма на общия етноним Тракия (траки, и това може да е вярно, макар че зоните на културно-езиковия контакт между севернобалканското население и гърците едва ли са само една; другата би следвало да бъде Тракийският Херсонес, където пак към средата на VI в. пр. н. е. също се появяват гръцки колонисти (Пизистратидите в Югозападна и Милтиадовци в Югоизточна Тракия). Във всеки случай, Дрои (Дерсаи). Дерони изчезва тъкмо през втората половина и най-късно началото на V в. пр. н. е., за да свидетелствува още веднъж за измененията в етногеографията на района към и през епохата на критичната граница. Следователно споменаването на Херодот е също реминисценция от традицията за времето между края на II и първите столетия на I хил. пр. н. е.

---

[41] Ср. V. V e l k o v, Thraker und Phryger nach den Epen Homers. — Studia Balcanica, 5, 1971, S. 279—285.

[42] Ср. Priaticus campus (T i t.-L i v. XVIII, 41 — Dindorf), Priantae (P l i n., NH, IV, 41), което се локализира около Марония.

[43] Според К. В л а х о в. Името на древните жители на нашата земя — траките. — Език и литература, XXIII — 2, 1968, 31—44 = i d e m. Zur Deutung des Stammesnamens, ΘΡΑΙΚΕΣ, Klio 53, 1971, S. 197—208.

Пак в VII 110 се обяснява, че всички племена, живеещи във вътрешността, т. е. в хинтерланда на Ксерксовия път, били длъжни да дадат контингенти за войската на царя; само сатрите не дали. В следващия текст от VII 111 се съдържат единствените в цялата антична литература преки сведения за сатрите, ако не се брои споменаването им в Хекатеевия фрагмент FGrH I, 157 (=S t e p h. B y z. 557—Meinecke), където те са определени като тракийско племе. Херодот разказва, че сатрите не били никога от никого покорявани и че само те от траките до негово време били свободни; сатрите живеели високо в планините, които са покрити с различни гори и със сняг, и били много войнствени. Те владеели светилището на Дионис, което се намирало високо в планините. Писателят завършва параграфа със знаменитото сведение, че „бесите от сатрите" били прорицателите на този храм, като оракулите изричала, както в Делфи, жрицата, и въобще нищо не било по-различно от Делфи или Βησσοὶ δὲ τῶν Σατρέων εἰσὶ οἱ προφητεύοντες τοῦ ἱροῦ, πρόμαντις δέ ἡ χρέωσα κατὰ περ ἐν Δελφοῖσι, καὶ οὐδὲν ποικιλώτερον. В VII 112 сатрите се споменават за последен път. Когато Ксеркс вървял през земите на пиерите и покрай двата им града Фагрет и Пергам, от дясната си страна той имал голямата и висока планина Пангей със златни и сребърни рудници, от които пиерите, одомантите и най-много сатрите извличали метал.

Учудващо е, че не се държи сметка за изчезването на етнонима след Херодот и че сатрите се обявяват за племе. Напоследък с тях се свърза дори материалната култура от долината на Места; те образували племенен съюз и създали „метални изделия"; местоживелищата им се поставяли, общо взето, „правилно в областите, включени между съвременната Пирин планина и средното и част от горното и долното течение на Нестос"; по този начин „периферийните части от земите на сатрите опирали може би чак о планината Пангей"[44].

Сатрите не са племе. От езиковедска гледна точка това е показано безупречно в работите на Т. Сарафов, последната от които сумира наблюденията на автора до 1974 г.[45] Като разглежда езиковия материал, Сарафов достига до извода, че „сатри" е обобщително наименование на западното планинско население на Тракия с център Родопите. Името означава „автономни" и „свободни" и този смисъл се съдържа в етнонима Дии за същото родопско население, споменат само два пъти — у Тукидид и у Тацит; топонимите от корена на името сатри се срещат в областите, в които култът към Дионис „спасителя" или „избавителя" е най-разпространен и идва следователно от тракийския родопски център.

Тази констатация напълно удовлетворява извороведския анализ, от който произтича, че етнонимът сатри е отново реминисценция от епохата до втората половина и края на VI в. пр. н. е. Като ни го поднася, Херодот дава обобщена политико-религиозна характеристика на всички планинци от Родопския масив, която е и най-изразителна за древния писател и за неговия четец. Наименованието сатри е сборно и през V в. пр. н. е. то е изчезнало, за да бъде заменено с Тукидидовото дии.[30]

---

[44] Всичко това у Х р. Д а н о в. Древна Тракия, с. 114.

[45] Т. С а р а ф о в. Тракийските сатри. Принос към етногенезиса на тракийските племена. — ГСУ ФЗФ, 67 (1973), I. С., 1974, с. 121—189 с лит.

[46] По-подробно у А л. Ф о л. Паметници и племена. — В: Мегалитите в Тракия. I. С., 1976.

Тогава кои са бесите? Съвременната историография за Тракия като че ли е в надпревара след първото преброяване на племената от В. Томашек да смести колкото се може повече имена върху картата на страната. Затова, като се пренебрегва стратиграфският разбор, бесите са поставени редом със сатрите в Родопите, където те са обявени за „планински", и в Маричината низина, където те са „равнинни".[47] Но името не се среща в цялата класическа гръцка литература и се появява отново чак за 60-те години на II в. пр. н. е. у Polyb. 23,8 при едно изброяване на племена в Централна Тракия. Бесите прочее не могат да стоят на една и съща карта със сатрите, защото те също като тях ще дадат името си на цялото планинско население след края на VI в. пр. н. е. и постепенно. Внимателното четене на Херодот не може да бъде двояко тълкувано. Едни от независимите и свободни планински траки с родово име беси са тълкуватели на оракулите на жрицата в Дионисовото светилище така, както в Делфи са Тракидите, друг род на жреци.

Този могъщ род през и преди втората половина на VI в. пр. н. е. безсъмнено е съчетавал царската и жреческата власт, която е упражнявал върху ограничена територия с център Дионисовото светилище. Като измества локалните, етнонимът се затвърдява в гръцката литература за сметка на докласическото сатри и на единственото известно дии заради култа към Дионис и заради военно-политическата роля на жреците от светилището в навечерието на окончателното римско настаняване в Тракия. Поразително доказателство за несигурността в етнонимията на Родопите и на прилежащите им северни равнини, и то за продължителен период — между Тукидидовите дии и бесите от началните десетилетия на римската епоха, — е невъзможната конструкция на Plin. NH IV 11, 40—41 диобеси, които живеели по средното течение на Места (?). Немного време след Плиний обаче бес ще стане синоним на трак!

Анализът на етнонимите на киконите, на дерсаите и на сатрите недвусмислено потвърждава — по косвен път, — че проясняването на етническата карта на Тракия се извършва през втората половина на VI в. пр. н. е.; заедно с етническото става и политическото прерайониране на страната, но едното без другото е невъзможно. Впрочем от изброените в VII 110 племена от егейския бряг само едоните и сапеите са етноними на идващото време, понеже името на бистоните ще бъде за цялата литература митографска реминисценция, а името на петите е просто хапакс, ако не се брои едно късно упоменаване без стойност.

Голямото значение на стратиграфски анализирания текст в VII 110 и на свързаните с него (вж. списъка на I.2) е тъкмо в това, че показва категорично как етнонимията зависи напълно от политическите племенни центрове и от тяхната относителна роля в очите на гръцките наблюдатели и как същата тази тракийска етнонимия не може да се използува за установяване на местоживелищата на племената; онези, които нямат военна и политическа сила, ще останат анонимни. VII 110 показва още, че етнополитическото прерайониране на страната е най-добре документирано за Егейското крайбрежие и за неговия дълбок хинтерланд през втората половина на VI и началото на V в. пр. н. е. Но това и трябва да се очаква поради икономгеографски, демографски и социални причини и не бива да се обяснява само с предполагаемата неосведоменост на Херодот за северните области, която, както изглежда, е много по-малка, отколкото се мисли.

---

[47] Хр. Данов. Пак там, с. 120 с цялата литература.

Такава е и стойността на косвените данни по списъка на I.2 в V 3,2 и V 4,1 за травсите, в V 3,2, V 5, VII 124, VII 127,2 и VIII 116,1 за крестоните, в VIII 116 и VII 115 за бисалтите, в IV 195,3, VII 112, VII 131 и 177 за пиерите, в V 17—22, VI 44,1, VI 45, 1, VII 127,1, VII 128, VII 131, VII 173, 2—4, VII 185,2, VIII 34, VIII 127, VIII 137—144 и IX 31, 4 за македоните.[48]

Сведенията за апсинтите и за долонките са разгледани по същия способ и в същия контекст много подробно, за да се връщам пак към тях.[49] Сведението на Херодот в IV 92 за одрисите бе вече обстойно разгледано, и то във връзка с археологическия материал, предимно мегалитната архитектура, от водосборния район на Арда, Тунджа и Марица със Сакар, Източните Родопи и Странджа. Изводът от разбора е, че мегалитните паметници принадлежат на одриската племенна група и отчасти на онези племена, които в ранната епоха са били самостоятелни и през V в. пр. н. е. са влезли в одриската политическа територия, т. е. тини, скирмиади, нипсеи, транипсеи, меландити и мелинофаги.[50] Беглото споменаване на Херодот е, с други думи, първият знак за военно-политическата мощ на одрисите, отразена в монументалното строителство, която до края на VI в. пр. н. е. още не е била съзряна от страничните наблюдатели поради отдалечеността на областта от колониите.

б. Отделна група косвени данни образуват IV 93—96, IV 118, 5 и V 3,2 за гетите и главно за Залмоксис заедно с V 7 за божествата на траките и свързаните с този текст IV 33,5, II 145 и 144, II 49 и III 8,3. Данните засягат тракийската религия и са сигурно най-често интерпретираните от цялото творчество на Херодот за Тракия. Тук няма да се връщам към тях, след като ги анализирах вече от религиозно и от политическо гледище на фона на други писмени и на веществените данни;[51] връщането би било неоправдано, макар че някои нови изследвания в подкрепа на изказаната теза биха били полезни,[52] защото тракийската религия е вече обект на широк интерес. Нарасналото внимание доведе до проучвания върху религиозно-идеологическия смисъл на символиката на тракийския майстор в произведенията на торевтиката, върху тракийските женски божества и специално върху Бендида, върху взаимната връзка между религия и политически живот у траките и т. н.

Авторите на тези издирвания обобщиха най-съществените си заключения в колективен труд.[53] В него изцяло се подкрепя и доказва идеята, че характеристиката на тракийската религия трябва да се търси извън гръцката и дори в антитеза спрямо нея. Тракийската религия се изгражда на единството между соларния и хтоничния култ, постигнато в течение на II хил. и началото на I хил. пр. н.е.,[54] което се персонифицира в царя-жрец-бог. Затова тя е монотеистична във функционално и политеистична в морално отношение. Този резултат

---

[48] Списъкът на I.2 се изчерпва с V 98,1, VII 75,2, VII 24, VII 113, 1, VII 114,1, VIII 118,1 за Струма и VII 109,1 и 126 за Места.

[49] Ал. Фол. Политическа история, с. 82—86 с лит.

[50] Ал. Фол. Паметници и племена. — В: Мегалитите в Тракия. I., С., 1976.

[51] Ал. Фол. Политическа история, с. 46—53.

[52] Особено становището против симетричната индосвропейска „триада" у P. Lévêque. Formes et structures méditerranéennes dans la genèse de la religion grecque, Praelectiones Patavinae, Roma, 1972, p. 145—179.

[53] Ив. Венедиков, Ал. Фол, Ив. Маразов, Д. Попов. Тракийски легенди. С., 1976 (на английски език).

[54] Нови доказателства за тракийското присъствие в минойско-микенския свят и косвени — за връзките между религиите вж. у J. G. P. Best. Die Sūd-Thraker in der Bronzezeit, Semaines Philipoppolitaines de l'histoire et de la culture thrace (SPhT), I. S., 1976.

е може би най-важният за трактологията напоследък. Херодот го потвърждава не само косвено заради анализа на текста за божествата в V 7 и специално заради вложения в Хермес соларно-хтоничен аспект на царската религия. Херодот не споменава Орфей изобщо и следователно не знае чистия вид на соларния култ. Но във II 81,2 той казва, че орфическите мистерии са египетски, а вакхическите — питагорейски, с което съобщава всичко отведнъж. Египетският произход на орфическите мистерии означава източносредиземноморската основа на вярването, и то на вярата в слънцето-бог, слята по-късно с Дионисовия култ, т. е. с вярата в хтоничните сили; упоменаването на питагорейството е само под влияние на късния гръцки докторинерски орфизъм след края на VI в. пр. н. е., но заедно с това и безупречното доказателство, че авторът съединява орфическото и дионисовското начало в система за обяснение на света, която за него не може да бъде друга освен тази на Питагор. От гледището на стратиграфския анализ за I.2 текстът е абсолютно прецизен, тъй като процесът на сливането на двата култа в баланс между основните стихии и на израстването на фигурата на царя-жрец-бог може да се развие след края на епохата на Троянската война и най-късно докъм втората половина на VI в. пр. н. е.

в. IV 33,5, IV 49,1, V 1, V 2,1, V 13—15, V 17, V 23, V 98, VII 113,1, VII 124, VII 185,2, VIII 115, 3—4 и IX 32,1 образуват данните за пеоните и за Пеония. Те са предмет на отделна статия, в която се поставя старият въпрос за етническата характеристика на пеоните и се отговаря, че те принадлежат към тракийския племенен състав.[55] Този проблем и другите, разгледани в статията — особено етническата карта на областта и нейното политическо развитие от Омир насетне, белязано от закономерните явления в общо тракийския политически живот, — няма защо да се повдигат отново. Никакви особени възражения не можах да открия в литературата, която ми стана достъпна след написването на статията или която излезе допълнително.[56] Стратиграфският анализ сега засега е удовлетворен методически, понеже данните за Пеония показват същата хронология за областта, каквато знаем за източните предели на Тракия.

5. СВЕДЕНИЯ ЗА ЕПОХАТА НА КРИТИЧНАТА ГРАНИЦА (ВТОРАТА ПОЛОВИНА И КРАЯ НА VI В. ПР. Н. Е.)

Списъкът на откъсите с следният:

— III 96, IV 89, IV 92—93, IV 99, IV 143, V 2, V 9, V 10, V 15, V 23, VI 44—45, VII 25, VI 59, VII 106, VII 108, VIII 115—116, IX 89, IX 118, IX 119 за Тракия;

[55] A. I. F o l. L'Unité politique thraco-péonienne jusqu'au IIIe s. av. n. è., Etudes historiques, VIII. S., 1975.

[56] A. Κεραμόπουλλος. A propos des tombes de Trebenište et les peuples de Lychnide, Μακεδονικά, 2, 1941—1952, p. 488—555; V. L a c h t o v. Problem trebeniške Kulture. Ohrid, 1965; D r. G a r a š a n i n, R. V i n s k i-G a r a š a n i n. Age du Bronze dans. Epoque préhistorique et protohistorique en Yougoslavie. Recherches et résultats. Beograd, 1971, p. 305—323; N. G. L. H a m m o n d. A History of Macedonia, I. Historical Geography and Prehistory. Oxford, 1972, p. 78—84, 298 s.; D r. S r e j o v i č. Karagač and the Problem of the Ethnogenesis of the Dardanians. — Balcanica, 4, 1973, p. 39—82. Покрай чистите недомисления (Хамънд, с. 300—311 за нашествието на фригите в Македония) вече започват да се появяват конструктивни идеи, например Срейович за дарданите, които са по-близки до траките, отколкото до илирите.

— I 168, II 103, II 167, IV 33, IV 74, IV 92, IV 95, V 2—3, V 6—8, V 10, V 23, VI 34—37, VI 39, VI 45, VI 47, VII 20, VII 75, VII 110, VII 115—116, VII 143, VII 173, VII 185, VIII 116, VIII 120, IX 89 за траки;

— IV 49,2 за трибалското поле;

— IV 49,1 за Атлас, Аурас и Тибисис, десни притоци на Дунав;

— IV 49,1 за Атрис, Ноес и Артанес, леви притоци на Дунав през земята на кробизите;

— IV 48,2 за Тиарантос, Арарос, Напарис и Ордесос, леви притоци на Дунав;

— IV 48,4 за Марис, която се влива в Дунав през земята на агатирсите;

— IV 49,2 за Бронгос и Ангрос, образуващи Морава;

— IV 49,1 за Хем;

— IV 49,1 за Скиос, която се влива в Дунав;

— IV 49,1, VIII 116,1 за Родопи;

— IV 92 за Артеск;

— IV 90,2 за Агрианес, ляв приток на Марица;

— IV 90,2, VII 58,3, VII 113,1 за Енос;

— IV 14,2, VI 33,2 за Артаке в Тракийския Херсонес;

— VII 58,2 за Агоре в Тракийския Херсонес;

— VII 113,2 за Ангистис, приток на Струма;

— I 168, VI 46,1, VI 48,1, VII 109,1, VII 126, VII 120 за Абдера;

— VI 46,3 за Скапте Хиле;

— VII 109,1 за Дикеа;

— VII 109,1 за Марония;

— VII 109,1 за Исмарския залив между Марония и Стриме;

— VII 109,1, VII 108,2 за Стриме;

— VII 127,1 за Халиакмон;

— VII 121—123, VIII 127 за Термейския залив;

— VII 121—124, VII 127—128,1, VII 130,3, VII 183,2 за Терме;

— VII 123,1 за Палене;

— VII 123,1 за Афитиос, Неис, Еге, Терамбос, Скионе, Менде и Сане;

— VII 123,2 за Липаксос, Комбрия, Лисай, Гигонос, Кампса, Смила, Енеа в земята Кросайе на Солунския залив;

— VII 123,3, VII 124, VII 127 за Мигдония;

— VII 123,3 за Синдос и Халестре на Вардар;

— VII 123,3 за Ихни и Пела;

— VII 123,3, VII 127 за ботиейската земя;

— VII 122 за Ситония с Тороне, Галепсос, Сермилия, Мекиберна и Олинт;

— IV 49,2 за Карпис и Алпис, десни притоци на Дунав;

— VII 123, 3—124 за Аксий;

— V 94, 1 за Антемунт;

— IV 90—91,1 за Теар;

— IV 90,2 за Контадесдос, в която се влива Теар;

— IV 90,2—93 за Аполония (Понтика);

— IV 93 за Салмидес;

— IV 93, VI 33,2 за Месамбрия (Понтика);

— VI 33,1 за Селимбрия;

— IV 90,2, V 2,2, VI 33,1 за Перинт;

— IV 90,2, VII 59,1 за Хебър;

— VII 59,2 за Сале и Зоне;

— VII 58,2 за Сарпедонския нос;
— VII 59,2 за носа Серейон;
— V 98,4, VII 25,2 VII 59,1 и 3, VII 121,2, VII 105—106,2 за Дориск;
— VII 115,1 за Аргилос;
— VIII 138,3 за планината Бермий;
— IV 85, IV 87 за Тракийския Боспор;
— VII 108,3 за земите Галаике и Бриантике;
— VII 108,2—109,1 за реката Лис;
— VII 109,2 за Пистир;
— VII 109,1 за реките Травос и Компсатос, които се вливат в Бистонското езеро;
— VII 114,1 за Енеа ходой;
— V 17,2 за Дизорон;
— IX 75 за Датон;
— V 117,1, VII 43,2 за Дарданос, град в Троада на Хелеспонта;
— II 26,2, IV 48—50, IV 89,2, IV 118,1, IV 139,1, V 9—10 за Истър;
— VI 33,2 за Проконесос;
— VI 33,3, VI 36,2, VI 41,1, VII 58,2, IX 115 за Кардия;
— VI 41,1, VII 58,3 за залива Мелас;
— VII 58,3 за реката Мелас;
— VII 108,2 за Месамбрия от самотракийската переа;
— V 11,2, V 23,1, V 124,2 за Миркин;
— V 16,2 за Орбел;
— V 16,1, VII 112, VII 113, VII 115,2 за Пангей;
— VII 112 за пиерските градове Фагрес и Пергам;
— IV 24 за понтийските емпориони:
— IV 85,3—4 за Пропонтида;
— V 16,1, V 17.2 за езерото Прасиада;
— IV 143,1, VII 33, IX 115—118 за Сест;
— VIII 115,3 за Сирис:
— VII 58,3 за езерото Стенторис;
— VI 34—37, 39—40, IX 119, VI 41, VI 140, VII 33, VII 58, IX 116 за Херсонес;
— IV 49,1 за кробизите (същото в 1.4);
— IV 93 за скирмиадите (същото в 1.4);
— IV 93 за нипсеите (същото в 1.4);
— V 15,3 за сириопеоните (същото в 1.4);
— VII 185,2 за еордеите (същото в 1.4);
— VI 40, VI 84 за скитите в Тракийския Херсонес;
Към тях: посочените в 1.1 и 1.2 откъси.

6. СВЕДЕНИЯ ЗА ПЪРВАТА ПОЛОВИНА НА V В. ПР. Н. Е.

Списъкът на откъсите е следният:

— IV 78—80 за договорите между одриси и скити;
— VII 25 за Тиродиза.
Към тях: посочените в 1.1 и 1.2 откъси, както и всички от 1.3 без последните шест.

ETUDES DES SOURCES ECRITES GRECQUES SUR LA THRACE ANTIQUE. II. LE LOGOS THRACE DE HERODOTE

Alexandre Fol

(R é s u m é)

Le logos thrace de Hérodote étant un terme conventionnel, non justifié par la structure des „Enquêtes", ce sont les témoignages groupés qui forment son contenu. Le récit doit être daté avant 445 av. n. è., c'est qui donne une nouvelle chronologie de l'histoire politique de Thraces au Ve s.

L'analyse des témoignages est faite selon le principe de la stratigraphie chronologique des couches différentes des textes et selon l'autre qui envisage toujours la définition d'un problème, tirée de la conclusion obtenue.

De cette façon on discerne 4 couches stratigraphiques dans le récit de Hérodote dont chaque d'entre eux contient d'éléments des trois autres: témoignages directs pour la période jusqu'à la fin du VIe s. av. n. è., témoignages indirects pour les mêmes siècles, témoignages pour l'époque de la fin du VIe s. av. n. è. et témoignages pour la première moitié du Ve s. av. n. è.

Des listes relatives sont y composées les textes les plus importants du point de vue de l'ethnogenèse des Thraces et de la géographie historique des tribus thraces étant examinés de près.